

RESSENYA A ESTEL AGUILAR MIRÓ, *LLENGUA I LITERATURA CATALANES A LA CATALUNYA DEL NORD (1883-1941)*, BARCELONA, IIFV - PAM, 2024, 288 pp, ISBN 978-84-9191-311-5

REVIEW TO AESTEL AGUILAR MIRÓ, *LLENGUA I LITERATURA CATALANES A LA CATALUNYA DEL NORD (1883-1941)*, BARCELONA, IIFV - PAM, 2024, 288 pp, ISBN 978-84-9191-311-5

FRANCESC FELIU / JOAN FERRER

francesc.feliu@udg.edu

joan.ferrer@udg.edu

Universitat de Girona / IEC

A final de maig de 2024, l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona va organitzar un seminari sobre «El rossellonès literari». En un moment, l'escriptor Joan-Lluís Lluís i els professors Joan Peytaví i Alà Baylac-Ferrer conversant amb els professors de la Universitat de Girona que signem aquesta ressenya ens van dir: «En Daniel Bezsonoff i en Joan-Lluís Lluís pensen que seran els darrers escriptors en llengua catalana del Rosselló, però, de fet, en Josep-Sebastià Pons (1886-1962) també s'ho pensava». Qui serà el darrer? Potser val més pensar qui van ser els primers. I això és el que estudia el llibre *Llengua i literatura catalanes a la Catalunya del Nord (1883-1941)*.

El professor Rafael Roca, en el brillant Pròleg que ha escrit per a aquest estudi diu:

Facilitar el coneixement històric, social i cultural del territori que s'estén entre l'Albera i les Corberes és un dels grans objectius de l'extens i intens estudi que en els darrers temps ha elaborat Estel Aguilar Miró, els resultats del qual ens presenta sota el títol de *Llengua i literatura catalanes a la Catalunya del Nord (1883-1941)*. El llibre constitueix una profunda i sistemàtica anàlisi de la producció literària culta en català elaborada durant les darreres dècades del segle XIX i les primeres del XX. I és fruit dels vuit anys que Aguilar, filòloga d'origen valencià, passà al Rosselló, investigant i treballant com a ensenyant de la nostra llengua a diversos centres de Secundària i a l'Institut Franco-Català Transfronterer de la Universitat de Perpinyà Via Domícia.

Estel Aguilar ha treballat de valent per a formular, en primer lloc, la periodització de les activitats literàries en llengua catalana realitzades a la Catalunya del Nord des de final del segle XIX fins a l'inici de la Segona Guerra Mundial. Es tracta de procedir a la manera que ens va ensenyar el professor Joaquim Molas (1930-2015). L'autora identifica des d'aquesta perspectiva quatre nuclis culturals: la Renaixença rossellonesa (1883), la Société d'Études Catalanes (SEC) (1906-1921), la Colla del Rosselló (1921-1941) i Nostra Terra (1936-1939). Ens movem per tant entre el 1883 i el 1941 i estudia escriptors i escriptores que s'expressaren en vers: «d'acord amb els paràmetres de la Renaixença i del regionalisme, la producció literària culta s'expressa en forma de vers» (pàg. 22).

El primer capítol de l'estudi és dedicat a «La Renaixença rossellonesa (1883)». La poesia és conreada pels escriptors següents: Pere Talrich, Jaume Boher, Justí Pepratx, Jaume Boixeda i Josep Bonafont (Lo Pastorellet de la Vall d'Arles). En el segle XIX, «el català al nord és només un amor al país i el nacionalisme és francès [...] generat des del segle XIX en les guerres contra Alemanya; i de l'altra, el sentiment de pertinença il·lustrat en els intel·lectuals de les perifèries per la seua adhesió a la «France des Lumières» i a la llengua de Racine i Molière» (pàg. 30). La figura de Justí Pepratx (Ceret, Vallespir 1828-Perpinyà 1901), amic i guia d'excursions de Jacint Verdaguer, és molt important atès que «marcarà el destí del catalanisme a la Catalunya del Nord» (pàg. 43). Pepratx, traductor de *L'Atlàntida* al francès, reconeix que és Verdaguer l'inspirador de «cette renaissance de la vieille langue catalane au Roussillon» (pàg. 44). És molt significativa també l'obra de *lo Pastorellet de la Vall d'Arles*, pseudònim de mossèn Josep Bonafont (el Soler, Rosselló 1854 – Illa, Rosselló 1935), fill d'un pastor, que entén que la llengua és per damunt de tot tradició: «Oh! qui me donarà d'ohir les cançons dels meus avis!» (pàg. 45). Cal remarcar especialment la reflexió que fa l'autora: «El català per aquests autors té una evident dimensió sentimental de retorn a la infància, d'enyor d'un «paradís perdut». Perdut doblement, perquè és passat i no tornarà, i perquè l'educació —francesa, per descomptat— els n'allunya inexorablement. La cultura catalana no és erudita, no l'han après al llarg dels seus estudis, sinó que és, tant pel que fa a la llengua com pel que fa a la literatura, enterament popular. Els elements de la natura i del paisatge són el reflex de la unió de la llengua amb el territori que permet la identificació amb aquest patrimoni tradicional» (pàg. 46-47). En aquest context, *La festa literària de Banyuls de la Marenda (1883)*, suggerida per Àngel Guimerà a Pepratx, va ser un esdeveniment de «catalanitat» (lingüística i literària) molt singular. En paraules de Pepratx: «Telle est la glorieuse phalange que les pays catalans d'au-delà des Pyrénées ont vu se former de nos jours pour faire revivre et admirer une langue qui paraissait ensevelie sous les ruines du passé» (pàg. 51).

Estel Aguilar remarca en aquesta època la presència de dones poetes. En concret Victòria Penya d'Amer i Dolors Monserdà de Macià, tot i que no són rosselloneses, publiquen poemes en el *Journal commercial, maritime, artistique, littéraire, illustré des Pyrénées-Orientales*.

És singular encara «*El cas d'Albert Saisset (Oun Tal)*». Recordem el que havia escrit Carles Bosch de la Trinxeria (Prats de Molló, Vallespir 1831 – la Jonquera, Alt Empordà 1897) l'any 1892: «Lo dia d'avuy, lo fer reviure eixa llengua en lo Rosselló es impossible; la entendrian parlada, mes, escrita, no. Nostres llibres, allí, son ben poch, per no dir ningú que ls llegeixi, perque no ls entenen. Los catalanistas del Rosselló, amichs nostres, que parlan y conreuhan la llengua catalana: En Pepratx, los canonges Boher y Boixeda, Mossen Bonafont [...] si volen ser llegits, envian llurs treballs literaris á Catalunya» (pàg. 63). En conseqüència, escriu Aguilar: «La poca ressonància de la Renaixença rossellonesa amb la resta de capes socials és perquè aquesta està constituïda per una elit d'escriptors bàsicament eclesiàstics en un país republicà» (pàg. 63). El fenomen d'Oun Tal (Albert Saisset, Perpinyà 1842-1894) respon a la necessitat de superar la barrera ortogràfica, de manera que «ratifica l'autoodi en l'imaginari col·lectiu, la idea de la llengua catalana pròpia com a llengua de segon ordre. Per aquesta raó, els temes del corrent popular de la Renaixença són de caràcter festiu i humorístic, i contribueixen a relacionar la llengua catalana amb l'expressió del riure» (pàg. 63-64).

La darrera part d'aquest capítol és dedicada a l'estudi de la poesia dels autors més importants d'aquest període: Talrich, Boher, Pepratx, Boixeda i Lo Pastorellet (Bonafont). A la manera de Joan Fuster en *Literatura catalana contemporània*, Estel Aguilar sap mostrar en pocs paràgrafs els moments i temes essencials de cada escriptor.

El segon capítol de la monografia que ressenyem és dedicat a La Société d'Études Catalanes (1906-1921) que és el nucli social que, amb el seu òrgan de difusió, la *Revue Catalane* (1907-1921), constituirà la segona Renaixença a la Catalunya del Nord. Aguilar descriu les festes de la Santo Estello de 1910, les festes catalanes de Ceret de 1911 i els Jocs Florals de la *Revue Catalane* (1910) i els Jocs Florals del Rosselló (1913). La figura de Jean Amade (Ceret, Vallespir 1878 – 1949), professor universitari a Montpeller (des de 1931) dona el to erudit del pensament d'aquesta època en *L'idée régionaliste* (1912). Amade, ens diu Aguilar: «creu fermament que la supervivència de la cultura del país podria assegurar-se amb una elit qualificada» (pàg. 113). Els temps, però seran molt inclements i la Primera Guerra Mundial va sentenciar la *Revue Catalane* i la Société d'Études Catalanes, que van desaparèixer l'any 1921.

És molt interessant «La querella lingüística entre Josep Sebastià Pons i Pau Berga» (pàg. 118-122). Berga «decideix adoptar sense límits les normes de l'IEC. Pons advoca per triar lèxic rossellonès, evitant tant gal·licismes com castellanismes, per desembocar en el català ideal a través de models generals de la llengua que tinguen coherència ortogràfica amb les normes fabrianes» (pàg. 120). Com si la situació no fos prou precària en l'àmbit cultural de la Catalunya del Nord, sorgeix la revista *Montanyes Regalades. Revista Tradicionalista del Rosselló* (1915-1923) impulsada per Juli Delpont (Ceret, Vallespir 1865 – Perpinyà 1924), que escriu sense respectar les normes fabrianes. Delpont era un

insensat que «en “Catalanisme de guerra”, rebutja la “ü” i la “ÿ” en català perquè aquestes lletres existeixen en alemany!» (pàg. 124).

El capítol es clou, com l'anterior, amb unes reflexions molt intel·ligents de l'autora sobre els poetes més importants d'aquesta etapa: Pons, Amade, Grandó i Berga. Pons és, sens dubte, el poeta més gran de Catalunya del Nord:

Dels xiprers envellutats,
verdosencs, assolellats,
la somniosa renglera
entorneja la ribera
i les hortes i els prats.
(Fragment de «Xiprers adormits» de *Roses y Xiprers*, 1911).

El tercer capítol del llibre és dedicat a «La Colla del Rosselló (1921-1941) i Nostra Terra (1936-1939)». La situació cultural empitjora constantment. N'és una bona prova l'escrit de Joseph Baches (1934) que aporta Aguilar: «Pour ce qui est du catalanisme touchant le Roussillon [...], pour nous, Roussillonnais, l'unique Patrie c'est la France. Le mouvement catalaniste est un mouvement étranger, en lequel le Roussillon ne saurait être mêlé, sauf en ce qui a trait aux liens intellectuels et d'amitié étroite, que les deux régions doivent maintenir et développer dans une amitié franco-espagnole, toujours plus intime, entre les deux grandes régions voisines» (pàg. 163). La Colla del Rosselló (1921-1941), és encapçalada per Horaci Chauvet (1873-1962) i té com a plataforma de difusió l'*Almanach català-rossellonès de la Veu del Canigó* (1921-1927). Els objectius d'aquest grup són (1926): «La Colla del Rosselló a pour but de grouper tous ceux qui veulent développer le patrimoine intellectuel du Roussillon, encourager et honorer les poètes et artistes locaux, maintenir le culte de la tradition et défendre la langue catalane. Sa devise est: fixer les choses provinciales» (pàg. 168). Les iniciatives són valuoses però esquifides: ningú no pot fer ombra a l'única «nació» francesa i a l'omnipotent República, que sols té una llengua, que és la francesa.

Davant la tebior de la Colla, «sorgeixen l'associació i la revista homònima *Nostra Terra: Joventut Catalanista del Rosselló, Vallespir, Cerdanya, Conflent i Capcir* (1936-1939), impulsades per Alfons Miàs, batlle del vilatge vallespirenc de Palaldà, i promotor de la llengua i la cultura catalanes al Rosselló» (pàg. 195). Miàs, amb el pseudònim Joseph Vergés, publica *Histoire résumée de la Catalogne française avec notions d'histoire de la Catalogne intégrale* (1933), que és el primer assaig històric amb perspectiva nacionalista i política de to catalanista al nord de l'Albera. Aquesta gent pensaven d'una altra manera, molt diferent de la dels seus predecessors, però la història, sempre cruel, se'ls girarà en contra: vindrà la Segona Guerra Mundial. L'associació es desfarà i l'escurçó nazi deixarà veure el seu cap ple de verí: «Le Reich garantirait l'indépendance de votre pays sous sa protection» (pàg. 200).

En la «Cloenda», Aguilar recapitula l'estudi i l'obra és clou amb una riquíssima bibliografia, d'enorme interès, i amb l'índex onomàstic. Ens trobem davant d'un estudi modèlic, molt ben escrit, de la història literària i cultural de la Catalunya del Nord entre final del segle XIX i la primera meitat del XX. L'autora mereix la nostra felicitació i la nostra gratitud per tota la bona feina que ha fet.